

Szeged városa a középkortól kezdve az ország déli részének meghatározó fontosságú települése. Fontosságát kedvező földrajzi helyzete — a két folyó, a Tisza és a Maros találkozásánál való elhelyezkedése, — és az ebből következő katonai, politikai és gazdasági előnyök mozdították elő. Hiszen a középkorban oly meghatározó szó, amelyet az erdélyi hegyekben bányásztak, a Maroson, vízi úton szállítva érkezett Szegedre és itt a királyi söraktárukban osztották szét az ország különböző helyeire való szállításra. Mindez azt jelentette, hogy már a XIII. századtól kezdve komoly királyi központ katonasággal, tisztviselőkkel. A són kívül a vízi szállítás révén számos más mezőgazdasági termék is érkezett a városba. Messze földön híres vásárait sok-sok kilométer távolságból jöttek kereskedők. Az ebből eredő jövedelmek és az egyéb bevételek a város lakosait gazdagították. Megnyilvánul ez a város középületeinek nagyságában és remek gótikus stílusában is. Sajnos, ezeket az épületeket csak romjaikban, megmaradt kőfaragvány töredékeiben ismerjük, ugyanis java részük még a középkorban, vagy a török hódoltság alatt elpusztult.

A város nemcsak gazdasági, politikai értelemben volt jelentős, hanem kulturális, művelődéstörténeti szempontból is. Elősegítette ezt a városban korán megtelepedő több szerzetesrend, amelyeknek kolostorai a város belső és külső területein egyaránt megtalálhatók már a XIV. századtól kezdve. Így a ferences rend két ága, továbbá a Domonkos-rend szintén otthonra lelt a városban. Ez egyúttal arra is utal, hogy a város, amely képes volt ennyi szerzetesrend papjait, szolgáló testvéreit ellátni, valóban jómódú volt. Az említett szerzetesek térítő, oktató tevékenysége viszont Szegedet gazdagította. Azt mondhatjuk, hogy 4—5000 fős lakosságával a XV. században Szeged az ország egyik nagy városa, amely igazi fénykorát a Hunyadiak alatt élte. Mind Hunyadi János, mind fia, Mátyás király alatt a város számos kiváltságot kapott, több békekötésre, illetve egyéb fontos állami esemény megrendezésére itt került sor. Az említett romokból arra következtethetünk, hogy több, szép gótikus épület, palota épült a városban. A XIII. században kialakított királyi vár a város központi részén helyezkedett el, és ezt a központi szerepet az épület, illetve a hozzá kapcsolódó rész, (Palánk) egészen a XIX. századig megtartotta. A város déli részén a XV. században még külön településként létezett Al-Szeged, a város északi részén pedig Fel-Szeged és csak a XVIII. század végén egyesült e három település, megteremtve a mai értelemben vett Szeged városát.

A város gazdagsága a közvetítő kereskedelemről származott. Délről a híres szeremeségi borokat szállították a városba, majd innen tovább Ausztria, Csehország, illetve Lengyelország irányába. A jómódú szegedi kereskedők nagy gondot fordítottak arra, hogy gyermekeiket a kor magasabb színvonalán taníttassák, így nem meglepő, hogy szegedi diákok nagy számban tanulnak híres középkori egyetemeken. Ezek közül is a legjobban Bécsben, illetve Krakkóban, ami a város kereskedelmi irányultságát tekintve nem meglepő, de ezenkívül találunk diákokat Wittembergben, Padovában, Bolognában, Heidelbergben, illetve egy-két más nyugat-európai egyetemen is.

A XVI. század elején a mintegy 7000 lakosú városban számos iparost találunk, ötvösöket, kovácsokat, szíjgyártókat, tímárokat, szabókat és természetesen hajóépítőket is. Ennek a virágzó fejlődésnek vet véget 1543-ban a török támadás, amely a várost elfoglalja és miként az ország java részét, ezt a várost is 150 évig a török tartotta megszállás alatt.

Bár a hódoltság alatt a város nem pusztult el, brutális hanyatlásról sem beszélhetünk, de kétségtelen, hogy a dinamikus, egyenes fejlődés mind gazdasági, mind kulturális értelemben megrekedt. Újabb épületek nem épültek, sőt a meglévő központok (a várat kivéve) is romlásnak indultak, ideértve a kolostorokat és templomokat is. 1686-ban Buda visszafoglalása után Szeged is sorra került és 1686. október 22-én ismét visszakerült a keresztények kezére. Megindult az újjáépítés és a város fejlődésében egy új korszak kezdődött.

1719-ben a város néhány évtizedes katonai uralom után visszanyerte szabad királyi városi jogát és ez végképp beindította a virágzó békés polgári fejlődést. Szeged a XVIII. század második felében és a XIX. elején az ország egyik legnagyobb lélekszámú mezőgazdasági és kereskedelmi központjává nőtte ki magát. A Tiszán megindult a gőzhajózás, 1858-ban megépült a Tiszán átvezető vasúti híd, amely az ország központját Erdéllyel összekötő vasútvonalnak biztosított szabad utat. Ezt a virágzó, eleven várost lepte meg és pusztította el az 1879-es Nagyvíz. A város mintegy 6000 házának java része elpusztult, alig 300 maradt meg. Az ekkor újjáépülő Szeged fizikai, építészeti értelemben már nem ugyanaz a város, mint 1879 előtt.

Az 1879 előtti város történetére vonatkozó frott források mellett sajnos, nagyon kevés olyan tárgy emlékünkn maradt, amely a város nagyságára, fénykorára, épületeinek szépségére emlékeztet. Ezért különlegesen becsek számunkra azok a kis számban megmaradt városképek, amelyek Szegedet a késő-középkortól kezdve ábrázolták és a város egészét vagy annak részleteit ránkhangományozták. Ezek közül időrendben első az 1552-ben készült színezett török miniatúra, amely immár a török kézen lévő erődítményt ábrázolja. Sajnos, mint hiteles forrás sok információt nem ad,

de kétségtelen, hogy ez a város névvel jelzett első ábrázolása. Ezután hosszú ideig nem maradt ránk semmiféle kép a városról és csak a török kiűzésének időszakában ideérkező, a város visszafoglalását, illetve az ezt követő időszakot megörökítő hadmérnöki rajzok jelentik az új, immár szép számban ránk maradt képi ábrázolások új csoportját. Ezeket osztrák, olasz, francia hadmérnökök készítették és a város földrajzi helyzetéből következően vagy nyugati irányból tekintették a várost, háttérben a folyóval, vagy fordítva, keleti irányból oly módon, hogy a folyó volt a kép előtérben és a túoldalán magasodott a város.

Természetesen a gyönyörű várakhoz, hegyvidéki erődökhöz szokott hadmérnökök nehéz helyzetben voltak, hisz ezek a kiadványok és rajzok egyrészt a császári udvar tábornokai, másrészt a nyugat-európai érdeklődő nagyközönség számára készültek. Ezért a hadmérnökök — már aki személyesen itt járt — igyekeztek, hogy a kialakult vár és városábrázolás szabályai szerint „kinézze” városképet készítsenek. Így magyarázható, hogy a szegedi vár rözszeplánkból készült külső, gyenge kis erődítményei az egyes ábrázolásokon vastag kőből készült falként jelennek meg. Nem csináltak problémát a rajzolóknak abból sem, hogy a falakkal közrezárt területen néhány toronnyal megszorítsák az ott lévő épületek, templomok számát, továbbá a nyugatról készült látképek esetében a két folyó, a Tisza és a Maros másik oldalára habozás nélkül takaros hegyeket rajzoltak, a már említett várábrázolás szabályai szerint. Így valóban gondos forráslemezre van szó, hogy a Szeged fölirattal ellátott várábrázolások közül kiválasszuk azokat, amelyek értékes információt adnak és elkülönítsük azokat, amelyek értékes, kedves emlékek, de nem hiteles ábrázolások.

Azt is el kell mondanunk, hogy a Buda fölszabadítását követő nagy európai eufóriában természetesen Szeged városa és várának visszafoglalása sokkal kisebb helyet foglalt el mint a főváros, illetve egyéb, katonailag fontosabb erődítmények visszafoglalása. Így az itteni ábrázolások száma is kevesebb, másrészt a készítőik is kevésbé ismertek, vagy sokszor nem is tudjuk, ki készítette ezeket. Néhány név azonban ránk maradt és ezek közül több olyan is akad, amely a szakemberek, illetve a szélesebb közvélemény előtt is ismert. Így ismerjük: de Beaulaincourt, Luigi Ferdinando Marsigli, és de la Croix Paitis neve.

A XVIII. század, a békés építkezés és gyarapodás időszaka. Ezzel együtt több olyan ábrázolás is készült, amely az ismét felvirágzó várost mutatja. Egyik fő forrásunk a város céhei által készített és a mesterségükben eljáró iparosoknak adott céhlevél feljélcére elhelyezett városábrázolás, amelyekből a XVIII. század második felében, illetve a XIX. század elején több továbbfejlesztett kép is ismert. Ezekben rendszerint a Tisza felőli ábrázolással, jól látható az észak-déli irányban elterülő város, amelyre sokszor szöveggel is odaférték: erőd, vár, Palánk, Alsó-, ill. Felső-Szeged stb. Némelyiken olvashatjuk még vagy névvel, vagy számmal jelölve az egyes templomok neveit is. Ezekről az ábrázolásokról már elmondhatjuk, hogy többé-kevésbé hitelesek és olyan névvel jelzett, vagy nem ismert mesterek alkotásai, akik hiteles rajz alapján, vagy a helyszínen járva készítették alkotásukat. Sajnos, jelentős szegedi rézmetsző műhelyről nem beszélhetünk. A XVIII. század második felében a Pest-Budáról ismert Binder János Fülöp készített Szegedről látképet, amely épp az említett céhlevelek révén maradt ránk. 1777-ben készült el egy nagyszabású, pontos tekkönyvi térkép a városról és eme igen szép barokk munka alsó részébe egy pontos városábrázoló rajz is került, amely föltételezhetőleg a térképet készítő Balla Antal szegedi mester munkája.

A XVIII—XIX. század fordulóján élt Szegeden és dolgozott a város mérnökeknél a széprázshoz, mérnöki munkához, rajzolásához egyaránt értő Vedres István (1765—1830), aki Szeged város föllendítésében nemcsak mérnök, szakemberi munkájával, hanem számos, könyv alakban is kiadott javaslatával, ötleteivel segédkezett. Ezekben Szegednek az ország déli részében betöltött kereskedői és szellemi tevékenységét kívánta előmozdítani és ezeket a várossal készült ábrákkal, ill. konkrét átalakítási javaslatokkal rajzos formáival mozdította elő.

Mivel a fényképészet és fényképezés csak a XIX. század második felében, Szeged esetében leginkább az 1870-es évektől kezdve terjedt el, ezért azt mondhatjuk, hogy az egyedi festmények, rajzok, illetve a rézmetszet, fametszet ábrázolások egészen a Nagyvíz idejéig meghatározó források a város anyagi kultúrájának föltárásában. Így válogatunk be egy-két olyan rajzot, amely az 1850-es évek Szegedét mutatja be.

Az 1879-es árvíz számos eseményét — mint európai „szenzációt” — már eredeti fényképeken és számos, a korabeli sajtóban megjelent rajzzal örökítették meg. Ezért azt mondhatjuk, hogy a várost ábrázoló látképek meghatározó korszaka az árvíz dátumával lezárható, annál is inkább, mivel az említett rajzokon, vedutákon megörökített Szeged java része az árvízben elpusztult. Így ezek még inkább értékes forrást jelentenek városunk múltjának feltárásában. Természetesen ez a válogatás csak ízelítőt és nem teljes képet ad e létű korszakról.

Old Szeged Landscapes

Szeged has been a dominant settlement in the southern region of Hungary since the Middle Ages. Its importance derived from its geographical location — the Maros and Tisza rivers provided favourable conditions for military, economic and political prosperity. Since salt was essential, and was mined in the mountains of Transylvania, it was transported on water on the Maros river. In Hungary, salt was distributed and transported to distant lands from Szeged. In the thirteenth century, the city became an important military and political centre with military forces and royal officials. Due to water transportation other agricultural goods were exchanged in the local markets. The local fair became well-known and merchants arrived to the city from distant places. Trade and other incomes made the citizens rich. It is visible in the grandiose and magnificent Gothic architecture of the public buildings. Unfortunately, only ruins and some fragments of stone carved works remained since most of these remnants had been destroyed in the Middle Ages or under the Turkish conquest.

The city had economic and political importance but its cultural influence was also very significant. It is due to several monastic orders which settled down in the city during the fourteenth century. Their monasteries were built in the inner and outer districts of the settlement. Two branches of Franciscans and a Dominican order found accommodation here. The supply of so many priests and missionaries with food reveals the richness of the citizens of Szeged. The cultural and evangelizing activity of the above mentioned priests enriched Szeged. We can proudly state that Szeged with its 4–5000 inhabitants was one of the biggest cities in Hungary in the course of the fifteenth century. The city flourished and lived its most prosperous period in the age of the Hunyadi family. During the reign of both János Hunyadi and his son Mátyás the town gained plenty of privileges, the town was the scene of several conclusions of peace and of other important state events. From the above-mentioned ruins the conclusion can be drawn that several nice Gothic buildings were built in the town. The royal castle, set up in the 13th century, was situated in the centre of the town; the building and the connected parts (Palánk) kept being central till the 19th century. Lower-Szeged, on the south of the town and Upper-Szeged, on the north of it, existed as separate habitations in the 15th century. These three parts were joined only at the end of the 18th century, creating the town of Szeged of these days.

The wealth of the city originated in commercial business. From South the famous wines of Szerémség were transported to the city and from here towards Austria, Bohemia and Poland. The wealthy merchants living in Szeged brought great care to bear upon giving their children an education on higher levels of the age, thus it is not surprising that lots of students of Szeged studied in Vienna or Cracow that is not astonishing considering the commercial directions of the town though besides students could be found in Wittenberg, Padova, Bologna, Heidelberg and at one or two universities in Western Europe, too.

At the beginning of the 16th century in the town, where there were about 7000 inhabitants, several craftsmen could be found: goldsmiths, smiths, saddlers, tanners and of course shipbuilders. The flourishing development was stopped by a Turkish attack in 1543, which occupied the town and as most of the country also this town had been under Turkish occupation for 150 years.

Although the town had not been completely destroyed under the Turkish rule, and one cannot consider these years the era of decline, it is undoubted that the dynamic economic and cultural progress began to decline. No new buildings were built and even the state of the centres including the cloisters and churches (except the fortress) became worse and worse. Reoccupying Buda in 1686 also Szeged was given back to the Christians on 22nd October, 1686. With the rebuild a new era began in the history of the town.

After a couple of years' military rule the town regained its right as a city of royal privileges and this indicated the progress. In the second half of the 18th century and at the beginning of the 19th century Szeged became one of the agricultural and trade centres having the greatest number of population.

Steam navigation started on the river Tisza, in 1858 the railway bridge was built, and this bridge provided a railway line from the centre of the country to Transylvania. There came the sudden Great Flood in 1879 and ruined this prosperous, vivid town. Most of the town's 6000 houses were destroyed, only 300 of them remained. Szeged being rebuilt at that time is totally different from the town it was before 1879 as far as its physical state and architecture is concerned.

Beside the written records referring to the history of the town before 1879 we have very few material remains that remind us of the golden age of the town and the beauty of its architecture.

That is why we extremely value the small number of pictures and drawings bequeathed to us. These details depicted Szeged from the late Middle Ages. Chronologically the first one is a Turkish miniature made in 1552 that shows the fortress already under Turkish rule. It's a pity, that as an authentic source it does not give too much information, but it's undoubtedly the first representation of the town marked with a name. After that no drawing of the town was left to us, only the ones of the officers of the engineer corps appearing in the time of the chasing out of the Turks: and also the period following that, indicate the new group of delineations in many numbers. These were drawn by Austrian, Italian, and French officers, viewing the town according to its geographic situation either from the West, with the river in the background, or the other way round, from the East, with the river in the foreground, and on the other side the town prominent.

Of course, the officers being used to beautiful castles and fortresses among the mountains were in a light corner, for these drawings were made on the one hand for the generals of the imperial court, and on the other hand for the interested public of Western — Europe. So the officers — those who visited the place themselves — did their best to represent the town according to the rules of the castle — and town delineation. So is it to explain, that the weak, outer fortification made of twigfence in the Szeged castle appear on certain drawings as a wall made of thick stones. The drawers didn't have problems with multiplying the number of the buildings and churches on the space within the walls with some towers, and in case of pictures drawn from the West, drawing tiny mountains on the other side of the two rivers, Maros and Tisza, according to the above mentioned rules of town delineation. That means, that we really need a careful source-analysis to choose those ones from the delineation with the inscription "Szeged", that give valuable information, and select those, that are nice relics, but not authentic delineation.

We must admit that in the great euphoria following the reoccupation of Buda, Szeged and its fortress, of course, had less importance than the capital and the reoccupation of the military more significant fortresses.

That is why the number of the pictures and drawings reduced, the names of the artists are less known and in some cases unknown. Apart from this we have some names that are popular with the experts and the public, such as Beaulincourt, Luigi Ferdinando Marsigli, and de la Croix Paitis.

The 18th century was the period of prosperity, there are several pieces of art depicting this peaceful period. One of our main sources are the pictures and drawings of the town placed to the heading of the charter of incorporation given to the best craftsmen by the guilds of the town. From the second half of the 18th century and the beginning of the 19th century several further developed pictures can be found and in these pictures one can read the name of churches, and the objects are named: fort, fortress, Palánk, Lower- and Upper-Szeged, etc.

These works can be considered to be original having been done by famous or less known masters, who had made their work after a genuine drawing or by visiting the original scene. Unfortunately we cannot mention any significant dry-point workshops. In the second half of the 18th century János Fülöp Binder (from Pest-Buda) made a landscape about Szeged that remained in the charters mentioned above. In 1777 a reliable cadastral plan of the town was made, and into the bottom of this beautiful Baroque work a Szeged picture was placed that can presumably be considered to have been made by Antal Balla, a master from Szeged,

At the turn of the 18th and 19th century it was István Vedres (1765–1830) living in Szeged and working as the engineer of the town who, being equally skilful at engineering, calligraphy and drawing, helped the town flourish with not only his engineering work, but a number of suggestions, published in books. In these books he wished to increase the commercial and intellectual influence of Szeged in the southern part of the country, which he encouraged with diagrams about the town and drawings representing his ideas on changing it.

As photography and taking photos spread only in the second half of the 19th century, in case of Szeged it was about the 1870ies, we can say that till the Great Flood, paintings, drawings, dry-point and wood-point prints were determinant sources in exploiting the appearance of the town. So we have chosen one or two drawings that show Szeged in the 1850ies and 1860ies.

Several scenes of the 1879 flood — as a European 'sensation' — can be seen in contemporary photos and several drawings published in the newspaper at that time. This is only we can say that the age of landscapes about the town was over by the year of the flood; it's especially true as the greatest part of Szeged as it was portrayed in these drawings was washed away in the flood.

So these drawings are really valuable sources in exploiting the past of the town. Of course, this selection is just a sample and cannot give an overall picture of this vanished period.

CÍMLAP

Szeged látképe 1686-ból. A várost ábrázoló üzőtt szarvas feletti felirat:
Gyakran menekült, mert sokat üldöztetett.

TARTALOM

- I. Szeged ábrázolása török miniatűrön, 1552-ből. Dzselaázade Musztafa krónikájából.
- II. Szeged egyetlen, igazán hiteles ábrázolása 1686-ból.
De Beaulaincourt hadmérnök műve.
- III–VII. Szeged 1686-os visszafoglalása kapcsán készült korabeli röplapok
és könyvek ábrái — több-kevesebb fantáziaelemmel.
- VIII. Szeged látképe 1698-ból.
- IX. Szeged látképe az 1776–77-es Balla térképről.
- X. Binder János Fülöp metszete az 1700-as évek végéről. Céhlevélrészlet.
- XI. Szeged látképe 1799-ből. Sc. F. Hedrich metszete. Céhlevélrészlet.
- XII. Vedres István javaslata a szegedi vár kereskedelmi központtá alakításáról.
A Tiszát a Dunával öszve kaptsoló újj hajókázható tsatorna... c. könyvből.
Szeged 1805.
- XIII. Szeged látképe egy 1806-os, kézzel rajzolt céhlevélről.
- XIV–XVII. Vedres István látképe négy irányból a szegedi várról. A haza szeretete,
avagy nemes Szeged városának a töröktől való el vétele... c. könyvből. Szeged, 1809.
- XVIII. Szeged látképe 1844-ből. Joó János metszete egy céhlevélről.
- XIX. Szeged látképe egy tusrajzon, 1851-ből.
- XX. Szeged látképe a vasúti híddal. 1858 (?)

A képek **Apáti Tóth Sándor** (címlap, 3, 4, 5, 7, 10, 11, 18, 20) és
Dömötör Mihály (1, 2, 6, 8, 9, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 19) reprodukciói.

Kiadja
SZEGED MEGYEI JOGÚ VÁROS POLGÁRMESTERI HIVATALA
a Közművelődési és Köznevelési Iroda gondozásában.
FELELŐS KIADÓ: DR. LIPPAI PÁL POLGÁRMESTER
Összeállította és a bevezetőt írta:
ZOMBORI ISTVÁN
A reprodukciókat készítették:
APÁTI TÓTH SÁNDOR és DÖMÖTÖR MIHÁLY
Az angol, francia, német nyelvű fordítások
a szegedi DEÁK FERENC GIMNÁZIUM tanárainak munkái.
ISBN 963 03 3360 0
Megjelent 1000 példányban.
91-2728 — Szegedi Nyomda.